

Lever- of koninginnekruid

Eupatorium L.

Hennie Oude Essink

De naam *Eupatorium* (leverkruid) herinnert aan Mithridates Eupator, koning van Pontus aan de Zwarte Zee (het huidige Turkije), 120-63 vóór onze jaartelling. Hij droomde ervan het hartvochtige juk van de Romeinen, die bijna geheel Europa en een groot deel van Azië in hun greep hadden, af te werpen en het omvangrijke rijk van zijn verre voorvader Alexander de Grote te herstellen.

In een serie veldtochten veroverde hij eerst de landen rond de Zwarte Zee (Georgië e.a.) en vervolgens naar het zuiden het huidige Syrië, Iran en Irak. Toen hij daarna zijn legers naar Griekenland verplaatste, kwam hij in definitief conflict met de Romeinen, die vervolgens drie zware oorlogen nodig hadden om hem te verslaan.

Mithridates kende maar één angst in zijn leven: de meeste koningen in zijn tijd waren door vergiftiging om het leven gekomen. Hij was een groot kruidenkenner en stelde een dagelijks drankje samen van 54 min of meer giftige planten, dat in zijn lijf antistoffen moest kweken tegen een gifmoordpoging. Eén van de bestanddelen was een extract uit het leverkruid, dat vergiftiging van de lever moest tegengaan. Dit laatste werkte zo goed, dat artsen, die zijn legers begeleidden, het veelvuldig toe-

pasten om koorts en die met leverkwalen samenhangende, te verdrijven.

Jammer voor Mithridates heeft het drankje zich tegen hem gekeerd. Toen de Romeinse generaal Pompeius hem definitief versloeg in 63 v.o.j., nam hij zelf vergif in om zijn leven te beëindigen; maar het gif werkte niet: zijn lichaam had teveel antistoffen! Uiteindelijk werd hij, toen hij zijn uitgemergelde manschappen opnieuw aan een veldtocht wilde onderwerpen, door zijn zoon met het zwaard gedood.

Ons leverkruid is door Linnaeus naar hem genoemd: *Eupatorium*. De bijnaam Eupator (= van adellijke geboorte) onderscheidde Mithridates van zijn gelijknamige voorgangers. Als kruidenplant tegen leverkwalen heeft de plant in heel de oudheid en middeleeuwen hoog aanzien genoten; ook nu nog wordt zij in de medische wereld veelvuldig gebruikt.

Eupatorium

Het geslacht *Eupatorium* behoort tot de voor bestuivende insecten zo belangrijke familie van de Compositen. Het zijn kruidige, overjarige planten op stevige stelen, die ieder voorjaar opnieuw uit een vertakte wortelstok omhoog komen. Zij hebben veel vocht en humus nodig. In hoogte variëren zij van 50 cm tot 3 meter

1 Leverkruid verdient als drachtplant én als sierplant veel meer aandacht. Het heeft brede purperroze schermen en trekt veel bestuivers aan.

en de stelen eindigen in brede schermen van witte, roze of purperkleurige bloemhoofdjes, waarvan een wollige wirwar van ver buiten de bloem stekende stijltakjes kenmerkend is.

De bloei van de meeste vertegenwoordigers van deze familie valt na de langste dag en levert van juli tot ver in de herfst nectar en pollen op. Omdat de kroonbuis vrij ondiep is, is de plant aantrekkelijk voor een keur aan bestuivers: bijen, wespen, hommels, zweefvliegen, vlinders, kevers. Als het even meezit kun je ze alle in ruime aantallen tegenkomen. Voor bestuivers is leverkruid een bijzonder aantrekkelijke plant, die bovendien een sierraad kan zijn in landschap en tuin.

De 600 soorten van de familie zijn alle inheems in Noord-Amerika; de meeste van onze cultuurvarianten komen dan ook daar vandaan. Slechts één vertegenwoordiger komt uit Europa zelf: *Eupatorium cannabinum*.

Bloeiwijze en bloem

De bloeiwijze bestaat uit een breed vertakt bloemscherm, waarin op korte steeltjes de hoofdjes staan met ieder een vijftal tweeslachtige buisbloempjes.

De bloemen zijn vijftallig. De roze, witte of lichtpurperen kroonblaadjes vor-

foto's Hennie Oude Essink

2 De bloeiwijze is die van een scherm; de uiteindelijke bloemhoofdjes staan op kleine steeltjes en hebben na opening plm. vijf buisbloemen

3 Uit de kroonbuis komt het bruine pollenkokertje te voorschijn; de stijl veeft het witte pollen naar buiten en splitst zich in twee lange stijltakjes

4 De kleur van het pollen in het korfje is gebroken wit/gelig-wit

andacht dan zij krijgt. Het purper leverkruid, hier 2,5 m hoog,

5 De ver uitstekende stijltakjes geven het scherm een wollig uiterlijk

6 Alle mogelijke soorten fourageren op leverkruid; hier de blinde bij en de honingbij

men een korte kroonbuis van plm. 5 mm, van boven klokvormig eindigend in 5 korte slippen. In de kroonbuis vormen de vijf bruine helmknoppen een kokertje, waarin aan de binnenzijde het pollen vrijkomt. Dit kokertje steekt ruim buiten de kroonbuis uit. Uit het bovenstandig vruchtbeginsel komt één stijl naar boven; met haar veegharen veegt zij het witte pollen uit de pollenkoker en splitst zich vervolgens in twee lange stijltakjes (stempellobben), die ver buiten de bloem steken. In de vrouwelijke fase zijn de stempellobben in haar bases rijp voor bestuiving.

Onder in de kroonbuis bevinden zich de nectariën, die ruim nectar afscheiden; deze is voor de meeste bestuivers goed bereikbaar.

De kelkblaadjes zijn vervangen door een pappus van haartjes, die straks als een parachute het langwerpige bruine vruchtje zullen meevoeren op de wind.

Het dichte bloeischerm biedt een ruime landingsplaats voor vlinders, bijen, vliegen en kevers. (afb. 6 t/m 9) Door de langdurige bloei tot ver in de herfst is het leverkruid een niet onbelangrijke drachtplant; Koster waardeert de drachtwaarde N/P op 3.

Eupatorium purpurium

Het purper leverkruid is één van de soorten die uit Amerika naar Europa werd gehaald en als cultivar ruim in onze tuinen vertegenwoordigd is. De plant wordt twee tot drie meter hoog en heeft prachtig brede purperroze schermen en trekt veel bijen, hommels en vlinders aan. Evenals de andere soorten bloeit de plant van eind juli tot in oktober. De krachtige stelen hebben geen stutten nodig en vormen in één groep een prachtige achtergrond in de tuin.

Dit geldt eveneens voor het nog grotere *Eupatorium maculatum atropurpurium*, dat bovendien een fraai paarsachtig blad heeft.

Eupatorium cannabinum (het hennepachtig leverkruid) is 'hennepachtig' genoemd, omdat het blad op dat van Hennep (*Cannabis*) lijkt.

Deze soort is, als enige, inheems in Europa, Noord-Afrika en Klein-Azië. In Nederland is de plant in ruime mate aanwezig op plaatsen, waar de bodem veel voedingsstoffen heeft en vochtig is: langs sloten en plassen, in riet- en laagveengebieden, duinranden of ook op open plekken in vochtige loofbossen.

De plant is ook in tuincentra te verkrijgen. Zij is stukken korter dan de *purpurium*

en heeft witte tot lichtroze bloemen. Van deze soort zijn ook twee cultivars geteeld: de *albi florum*, ook *album* genoemd; deze is ruim een meter hoog en heeft witte bloemen. De *flore pleno* (of ook: *plenum*) wordt 1,5 meter, heeft dubbele roze bloemen. Deze plant produceert minder nectar; zij is steriel en laat zich alleen vegetatief vermeerderen.

Leverkruid gedijt goed op alle grondsoorten; de plant houdt van humus en veel vocht; op de droge klei gaan al snel de koppen hangen en moet je water geven.

Ons woord koninginnekruid is een verbastering van de Duitse volksnaam *Kunigundenkraut*; genoemd naar de heilige Kunegonde, gemalin van keizer Hendrik II. In het begin van het tweede millennium was Hendrik II de grote voorvechter van het Christendom; hij herstelde het oude grondgebied van Karel de Grote en bracht het onder de jurisdictie van de paus, die hem in 1014 tot keizer kroonde. Toen de keizer in 1024 stierf, gaf zijn vrome weduwe al haar bezittingen weg en legde zich toe op de verzorging van zieke wezen en armen; zij deed dat met kruiden. Zou ook het leverkruid daarbij zo'n grote rol hebben gespeeld, dat de plant in Duitsland haar naam kreeg?

7 Alle vlinders uit de omgeving komen zich melden; hier het Oranje zandoogje

8 Van de vele hommels hier: de Kleine aardhommel

9 Het Gamma-uiltje beweegt haar tong precies tussen pollenkoker en kroonbuis